

Костер Шарль де

Біографія

ДЕ КОСТЕР, Шарль (De Coster, Charles — 20.08. 1827, Мюнхен — 07.05.1879, Іксель) — бельгійський письменник. Де Костер — автор знаменитої "Легенди про Уленшпітеля і Ламме Гудзака, про їхні героїчні, веселі та славетні пригоди у Фландрії та в інших країнах" ("La legende et les aventures heroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au paus de Flandres et ailleurs", 1867). Цю книжку називають "фламандською Біблією", яка заклала основи бельгійської літератури. "Це — перша книжка, в якій наша країна знайшла себе", — писав Е. Верхарн. "Напевно, до створення цієї епопеї більш причетні долі народу, ніж доля однієї людини, — відзначав Р. Роллан у статті "Уленшпігель". — А правильніше, геніальність цієї людини в тому, що вона змогла стати знаряддям народних доль". У контексті світової літератури "Легенди про Уленшпігеля" стоять поряд з такими великими книгами, як "Дон Кіхот" М. де Сервантеса, "Гаргантюа і Пантагрюель" Ф. Рабле, а в бельгійській культурі ім'я її творця ставлять поряд з іменами М. Метерлінка й Е. Верхарна.

Перше, коштовне і чудово проілюстроване Ф. Ропсом та іншими художниками видання роману К. вийшло друком наприкінці 1867 р. Воно не дійшло до широких кіл читачів. Щоправда, його високо оцінили друзі та нечисленні шанувальники Де Костера. Лише після смерті автора, в 1893 р., з'явилося доступніше видання "Легенд", про яке мріяв Де Костер. У криваві роки Першої світової війни роман став усесвітньо відомим. Для Бельгії часів Де Костера його книжка була незвичною, надмірно яскравою, радикальною, сміливою. Потрібно було мати неабияку відвагу, щоб у католицькій країні з такою гостротою картати католицьку церкву, а також прославляти свободу як найбільше добро на землі.

І у своєму житті Де Костер уникав протоптаних стежок, що ведуть у царство пихатої рутини. Він був нащадком стародавнього фламандського роду. Фламандцем був його батько, уродженець Гента, а матір — валлонкою. Раннє дитинство Костера пройшло у Мюнхені, де його батько займав посаду управителя папського нунція при баварському дворі — архієпископа трірського графа Д'Аржанто. Доброзичливо ставлячись до сім'ї свого підлеглого, граф став хрещеним батьком Шарля, а після смерті рідного батька дитини він опікувався Шарлем і надалі. За його наполяганням хлопця, котрий приїхав у 1833 р. з матір'ю в Брюссель, віддали в єзуїтський колег Сен-Мішель. Архієпископ і в подальшому був готовий допомагати юнакові та його духовній кар'єрі, але майбутнього автора "Легенд про Уленшпігеля" така перспектива не приваблювала. Саме в школі, очолюваній єзуїтами, склався його антиклерикалізм, який з роками лише посилювався. Він не захотів проміняти свою духовну незалежність на життєвий добробут.

Настали роки злигоднів, розчарувань, упертої праці. Тривалий час Де Костеру довелося працювати конторником у Брюссельському банку (1844-1850). Потім він

вступив в університет (1850—1855), закінчивши який міг би стати вчителем, але не захотів забивати голову мертвими мовами. Його вабила література. Проте літературна діяльність не могла врятувати письменника-початківця від злиднів. Заради шматка хліба доводилося хапатись то за одну, то за іншу роботу. З 1860 р. Де Костер працював у Брюссельському королівському архіві, і ця робота принесла йому безсумнівну користь: він познайомився зі старовинними документами, такими необхідними йому для майбутньої літературної праці. Задля заробітку він читав публічні лекції у різних містах, виконував обов'язки секретаря медичного журналу. Злидні переслідували його невідступно. Кредитори не давали йому спокою. Помер Де Костер від туберкульозу. Духовенство відмовилося брати участь у похороні письменника.

Але незважаючи на всі злигодні життя, Де Костер наполегливо просувався до поставленої мети. В одному з листів, адресованому коханій, Елізі Спрейт, він заявив: "Як добре, як чудово, коли людини горда й вільна, навіть якщо вона бідна". Гордий бідняк Де Костер залишався чесним і відважним у своєму мистецтві. Саме він вдихнув у бельгійську літературу нове життя, підняв її на недосяжну висоту.

Не відразу, проте, підійшов Де Костер до вершин творчості. Розпочав він з того, що спільно з друзями восени 1847 р. заснував літературний гурток, задля осоромлення похмурих філістерів найменованій "Товариством веселунів". Члени гуртка, які шукали нових шляхів у літературі, читали свої твори, з котрих найвдаліші потрапляли в рукописний "Журнал". Найкращим із того, що в цей час створив Костер, можна вважати жартівливу промову, написану з нагоди відкриття гуртка. У ній уже прослідковуються волелюбні інтонації Ф. Рабле, котрий став одним із найулюбленіших письменників автора "Легенд про Уленшпігеля". Впливом Ф. Рабле пояснюється і нестримний мовний потік, з його веселим нагромадженням слів і скромними жартами. З цієї промови, власне, й розпочалася літературна діяльність Де Костера.

З Рабле Де Костеру знову довелося зустрітись у щотижневому журналі "Уленшпігель", який з 1856 р. почала видавати у Брюсселі група прогресивної молоді. На першій сторінці сорокового номера (2 листопада 1856 р.) як епіграф було поміщено девіз, записаний Рабле в уставі Гелемського абатства: "Роби, що хочеш". Цитата з Рабле ніби пов'язувала новий журнал із заповітами ренесансного гуманізму й підкреслювала його незалежний характер. А ім'я Уленшпігеля — героя старовинної народної фламандської книги, дотепника та жартівника, обіцяло, що журнал цей не буде нудним. Його підзаголовок: "Журнал художніх і літературних забав". У підготовці журналу аж до 1864 р. брав дієву участь Де Костер. Тут публікувалися його твори, тут він проявив себе як чудовий публіцист, котрий відгукувався на події бельгійського та міжнародного життя. Доля Бельгії з її глибокими суперечностями хвилювала його. Країну населяли валлони, які спілкувалися французькою мовою, і флананці, які говорили фламандською мовою. У середовищі флананців наростав рух за визнання національних прав цього народу. Де К. співчував фламандському рухові, хоча й був далекий від вузьконаціоналістичної тенденції, що проявлялася у цьому русі.

У журналі "Уленшпігель" відбулася вирішальна зустріч Де Костера з героєм його

найдовершенішого твору. І справа не лише у назві журналу, для якого Фелісьєн Ропс намалював невтомного мандрівника Уленшпігеля, котрий насміхається з усього й усіх, а й у тому, що на сторінках журналу Де Костер став мовби двійником Уленшпігеля. У своїх статтях Де Костер говорить від імені Уленшпігеля. Але мине ще кілька років, перш ніж під пером Де Костера Уленшпігель вросе у плоть і кров героя монументального роману.

Тим часом Де Костер працював над двома книгами: "Фламандські легенди" ("Les legendes flaman-des", 1858) і "Брабантські оповідання" ("Contes brabanfons", 1861). Особливо вдалася авторові перша з цих книг, де ожив химерний світ старовинних народних легенд — яскравих, сильних, інколи зворушливо наївних або ж круто замішаних на ярмарковому комізмі. Водночас "Фламандським легендам" притаманні достатньо конкретні соціально-історичні прикмети, які одразу ж уводять казкову оповідь у великий реальний світ. У "Фламандських легендах", написаних французькою мовою XVI ст., якої Де Костер навчався у Рабле і М. де Монтеня, використані окремі прийоми, характерні для раблезіанської манери, що було вже тим шляхом, який прямо вів Де Костера до "Легенд про Уленшпігеля". Особливо прикметне в цьому плані розлоге фабліо про Сметса Смея, що завершує книжку. Ми дізнаємося, що герой оповідання разом із тезами боровся за визволення Фландрії, що його за це недолюбливали вельможні та маєтні міщани, котрі дружили з іспанцями, що він відплачував зрадникам тією ж самою монетою, пристрасно ненавидів гнобителів батьківщини.

"Брабантські оповідання" — книга іншого ґатунку. Присвячена вона сучасникам письменника, їхнім радощам і бідам. В оповіданнях багато такого, що зближує їх з "Легендами про Уленшпігеля". Перш за все — це притаманний оповіданням демократичний дух. Симпатії автора на боці селян, робітників, художників, музикантів, поетів, тобто "всіх, хто працює руками і головою". У книгу бурхливим потоком вривається сатира, що змушує згадати Еразма Роттердамського, Дж. Свіфта і, звичайно, Рабле.

І ось у грудні 1867 р. вийшли друком "Легенди про Уленшпігеля", що прославили бельгійську літературу і стали знаменним явищем усієї світової літератури. Створюючи національний епос Бельгії, Де Костер звернувся до найгероїчнішого періоду її історії, до того часу, коли нідерландський народ у XVI ст. піднявся на боротьбу супроти іспанських гнобителів за свою свободу. Було б помилковим твердити, що до Де Костера жоден з бельгійських письменників не звертався до вітчизняної старовини (історичні романи А. Мока та ін.). Але їхнім творам, як і всій бельгійській літературі першої половини XIX ст., не вистачало міцних м'язів і гарячої крові, не вистачало народної сили. Як і інші історичні романісти, Де К. вивчав документи епохи, уважно знайомився з працями істориків, але писав він все ж таки не традиційний роман. Він творив "легенду", що підкреслює сама назва книги. До жанру легенди він звертався і раніше ("Фламандські легенди"), лише масштаби тут зовсім інші. Якщо "Фламандські легенди" можна порівняти зі старовинними книжковими мініатюрами, то "Уленшпігель" — це

грандіозний різнокольоровий вітраж. Грандіозність "Уленшпігеля" — в його епічному розвої. Це книга про долі народу, про його справедливу і важку боротьбу. Легенду створює народ. У легенді він зберігає найдорожчі свої спогади. "Легенда про Уленшпігеля" не належить цілковито Шарлю Де Костеру, це народний епос, або народна книга, яка лише увібрала видатні досягнення романтичної та реалістичної літератури, її головний герой, легендарний Тіль Уленшпігель зі старовинної народної легенди, наче вихор, вривається в реальну історію. На сторінках дивовижного роману Де Костера життя стає легендою, а легенда — пророчим попередженням і бойовим гаслом, зверненням до сучасників.

Нідерланди XVI ст. Життя країни перетворене у суцільне пекло іспанськими завойовниками та їхньою опорою — католицькою церквою. Героїка народної боротьби і протесту створює атмосферу роману. Царством жаху стала колись квітуча Фландрія. Трагічні долі її людей. "Знову смерть гулятиме фландрською землею", — з тривогою говорить своїй дружині Сооткін батько Уленшпігеля, Клаас, і він не помилився, цей працелюбний вугляр, який загинув на багатті інквізиції. Незабаром повсюди слуги корони почали будувати ешафоти, розпалювати багаття і рити ями, в які закопували живими бідних жінок і дівчат. Костер наводить чимало прикладів звірств, учинених клевретами іспанського короля та католицької церкви. Різко окреслені портрети душителів свободи. Імператорові Карлу V і королю Філіппу II відведено тут головне місце. Карл закликає свого сина Філіппа бути нещадним до єретиків. Філіпп перевершує свого вінценосного батька в жорстокості. З ненавистю пише Де К. про цього похмурого фанатика на троні, котрий став для нього абсолютним втіленням самодержавної сваволі. У зображенні Де Костера Філіпп — це страхітлива гримаса природи. Він безсердечний, він витончено мучить тварин. Крики спалюваних на багатті людей приносять йому насолоду. Навіть на світанку свого життя він був не здатний нікого любити, і полум'я юності, що горіло в його грудях, "було похмурим пекельним полум'ям, запаленим не ким-небудь, а самим дияволом".

Тяжіння Де Костера до мистецтва та літератури XVI ст. складає характерну рису його художнього методу. Відтворюючи драматичні події XVI ст., Де Костер не обмежувався необхідними для нього історичними фактами. Він прагнув побачити XVI ст. очима людей того часу, через те йому потрібний сатиричний гротеск, який бере свій початок у гротескові XVI ст.

До похмурого світу католицького фанатизму всеціло належать ченці, а також обмовники, підглядачі, виказувачі з різних верств населення. Підштовхувані захланністю і холопством, вони руйнують сім'ї, прирікають людей на загибель, огортають країну отруйною пеленою страху. Вони — одна з найголовніших підпор іспанської тиранії. Це вовки поміж людей. Лиховісна історія одного такого "вовка" проходить через роман. Це історія старшини работоргівців, котрий занапастив батька Уленшпігеля Клааса, став мучителем Сооткін, а потім багатьох інших людей, яких він грабував і вбивав до тих пір, поки Уленшпігель не припинив його злочини.

Уленшпігелеві відведено центральне місце в епопеї Де Костера. Він — прямий

антипод короля Філіппа й того світу, який той очолює. Автор неодноразово проводить саркастичні паралелі між їхніми долями: як хрестили сина вугляра та сина імператора; як син вугляра "зростав у веселошах і пустошах", а "нікчемний паросток великого імператора нидів у нудзі та сумі"; як юний Філіпп спалив на вогні мавпочку, а юний Уленшпігель пожалів бездомне поранене цуценя.

У героєві народної книги вже були закладені ті якості, які отримали подальший розвиток в епопеї Де Костера. Перенесений у XVI ст., в умови народно-визвольної боротьби, він став завзятим гезом, ворогом іноземних гнобителів. Слова Клааса "сину мій, свобода є найбільшим земним благом" глибоко западають у його серце. Але Де К. не відразу робить із Тіля непохитного ратоборця.

Трагічні події формують його свідомість. Гіркий життєвий досвід посилює його ненависть і примножує силу. Минають роки, перш ніж Тіль з героя веселої народної книги виростає до героя епопеї. І тут Де Костер одразу досягає двох цілей. Він робить постать Уленшпігеля динамічнішою і яскравішою, долаючи однолінійність, притаманну народній книзі, і водночас демонстративно не пориває з цією книгою, яка дорога йому тим, що вона і фламандська, і народна і що вона пов'язує його витвір з животворною традицією народної культури.

Багато пустотливих епізодів безпосередньо беруть свій початок у народній книзі: як малолітній Тіль сердив богомольців, пригода зі старцюючими сліпцями в таверні, як Уленшпігель збирався літати в повітрі, як він малював невидиму картину в замку ландграфа Гессенського та ін. Але минула пора пустування, настав час дій. Веселий хоровод шванків поступився місцем героїчному епосові. Доля Фландрії стала долею Уленшпігеля. Він почав з того, що "повсюди, де лише міг, сіяв бурю і піднімав народ на катів". І сам він став частиною тієї бурі. У ньому ніколи не згасав "високий дух", і завжди міцною була його рука, що тримала меч відплати. Відвага, винахідливість, меткість — його невід'ємні риси. Він без вагання вбивав зрадників, котрі загрожували життю Вільгельма Сванського, керівника визвольного руху нідерландців, але він проти конфесійної нетерпимості, проти злочинної жорстокості, що ганить гідність воїна-визволителя. Він рішуче засуджує несправедливість і підступність, навіть якщо це може вартувати йому життя. Командирові, котрий вимагає від нього покори, але котрий заплямував, на думку Тіля, честь солдата, він з погордою відповідає: "Я не лижу чобіт панам".

Водночас Де Костер не намагається перетворити Уленшпігеля в емблему героїзму. Він повсякчас залишається живою людиною, наділеною чеснотами й недоліками. Ніщо людське йому не чуже. Він і не самотній романтичний герой, що зневажає суєтність життя. Він — людина епохи Відродження, життєлюбний, енергійний і розумний. Уленшпігель завжди з людьми. Пов'язавши свою долю з борцями за визволення Фландрії, відважний воїн, вивідач, командир бойового корабля не перестає стверджувати: "Попіл Клааса стукає в моє серце", — і слова ці звучать грізним бойовим кличем. Але Уленшпігелю не чужі і ніжність, і почуття щирої дружби. Його палко кохає добра Неле — майбутня вірна дружина. Є в нього і гідний приятель — Ламме Гудзак —

життєрадісний товстун, обжера й опияка, твердо переконаний у тому, що душа людини перебуває в шлунку, а найвідданіші супутники людей — "смачні вишукані страви й мааське вино".

Такі несхожі поміж собою, Тіль і Ламме утворюють нерозлучну пару, схожу на ті, які ми зустрічаємо в романах Сервантеса й Рабле (Дон Кіхот і Санчо, Пантаґрюель і Панург). Де Костер створив широку панораму життя країни — Фландрії, яка страждає, веселиться й бореться. Іноді його книга наближається до історичної хроніки, яка точно і скупі фіксує факти. Іноді на перший план висувуються яскраві жанрові сцени. Є в книзі картини катувань і страт, від яких холоде кров. Але зникають темні фарби, і лунає лірична мелодія, яка стверджує, що світ може бути чудовим і щастя — природний стан людини.

Отож легенда розповідає про минуле, але про таке, яке неодмінно повинно залишитися в пам'яті нащадків. У Де Костера це доля Фландрії в трагічний і водночас героїчний період її історії, а Уленшпігель — уособлення народного духу Фландрії.

Після виходу друком "Легенд про Уленшпігеля" Де Костер написав психологічний роман про життя сучасної йому сім'ї "Весільна подорож" ("Le voyage de nocce", 1872) й історичну драму "Стефанія" ("Stephanie", 1853-1855; вид. 1878), пронизану тираноборчими мотивами. Де Костер упродовж свого життя багато мандрував, відвідавши зокрема, Голландію, Зеландію, Амстердам. Нариси про свої враження він публікував у журналі "Навколо світу". У його творчому спадку також чимало поетичних творів.

Перший переклад фрагментів роману українською мовою належить К. Гордію ("Вікна" — 1927. — № 1), окремим виданням твір уперше вийшов у 1928 р. у Харкові (пер. Л. Красовського). Найповнішими є українські видання у перекладі Є. Єгорової та С. Сакидона. У 1979 р. вийшов друком скорочений переклад Н. Гордієнко-Андріанової для дітей. Високу оцінку роману дали М. Рильський і О. Довженко. Головний герой твору поетично втілений у циклі "З нових легенд про Уленшпігеля" К. Герасименка (Поезії. — К., 1985).

Б. Пуришев